

סימן לז

ברכת הלבנה בחודש אב

אב תשס"ח

שאלה:

מנהג רוב קהילות ישראל בכל חודש להמתין ולברך על חידוש הלבנה ("קידוש לבנה") עד למוצאי שבת, כשהוא לבוש בכגדי שבת. אותה סיבה גם נהגו לדחות את קידוש הלבנה עד לאחר ת"ב, כדי שלא לאומרה בזמן האבל. האם נכון לדחות את המצווה זמן כה רב, או שעדיף להיות מן הזרזים המקדימים? והאם יש משמעות לעניין זה ליום שבו חל ת"ב בשבוע?

תשובה:

א. זמן ברכת הלבנה לכתחילה

הב"י (או"ח סי' תכ"ו) כתב בשם ר"י מג'יקטיליא בעל 'שערי אורה', שעל פי הקבלה אין לברך על חידוש הלבנה עד שיעברו עליה שבעה ימים, וכן פסק בשו"ע (שם). ומשתיקת הרמ"א שם משמע שמסכים עם דברי השו"ע. אלא שהמ"ב (שם ס"ק כ') חלק וכתב: "רוב האחרונים פליגי על זה, ולדידהו על כל פנים לאחר ג' ימים מעת לעת מעת המולד, שנהנין כבר מאורה, יש לברך עליה ואין להחמיץ המצווה. אכן אם הג' לחודש הוא באחד מימי השבוע, נכון להמתין עד מוצאי שבת, וכפי המבואר בסעיף ב' בהג"ה".

מקורם של דברים הוא במסכת סופרים

(בפ"כ ה"א-ב'): "ואין מברכין על הירח אלא במוצאי שבת כשהוא מכושם ובכלים נאים וכו'. ורבנו יונה (ברכות, סוף פרק תפילת השחר ד"ה נהרדעי; ודבריו הובאו בב"י שם) גרס שם: "אין מברכין על הלבנה עד שתתבשם", וביאר: "יש אומרים: [שתתבשם' -] עד מוצאי שבת שמברכים על הבשמים, ואין זה מתקבל כלל דמה טעם הוא זה לתלות הדבר במוצאי שבת? ויש מפרשים 'שתתבשם' לשון חופה ודומה לו עביד בוסמא לבריה, ורצונו לומר משעה שתעשה כמו חופה שהיא גדולה קצת ומאירה סביבותיה... ונראה למורי שפירושו משתמתק... כלומר משעה שמתוק האור שלה ואדם נהנה ממנה שזה הוא אחר ב' או ג' ימים, אבל ירח בן יומו מתוך קטנותו אין האור שלו מתוק שאין אדם נהנה ממנו".

עד כה ראינו שתי שיטות לגבי תאריך תחילת זמן ברכת הלבנה: על פי הקבלה - החל מז' ימים לאחר המולד ('שערי אורה'; וכן נראה מדברי רבנו יונה בשם ה"ש מפרשים" 'שתתבשם' מלשון חופה); ועל פי מורו של רבנו יונה אפשר לקדש את הלבנה כבר שלושה ימים לאחר המולד, משתמתק אורה. שיטה נוספת היא שיטת רמ"ה אבולעפיה (בספרו 'יד רמה' לסנהדרין; הובאו דבריו בשעה"צ סי' תכ"ו ס"ק י"ז) - שמייד לאחר המולד

החיזור אחר בגדי שבת יגרום להפסד המצווה, ולכך סמכו על גרסת רבנו יונה במסכת סופרים.

ב. ברכת הלבנה בצאת התענית

כתב ה'דרכי משה' (או"ח סי' תכ"ו אות ב'): "מהרי"ל לא היה מקדש הלבנה במוצאי שבת של חזון-ישעיה, אך המתין עד מוצאי שבת נחמו, כי אין מקדשין לבנה אלא מתוך שמחה. ונראה דדוקא אם שבת נחמו סמוך לט' באב, כגון ט' באב יום ה'. אבל ט' באב ביום ג' אז שבת-נחמו י"ג בחודש אין ממתנים עד מוצאי שבת אלא מקדשין בחול אחר ט' באב, דיש לחוש לימים המעוננים. עוד כתב דמהרי"ל לא היה מקדש החדש בתשרי עד אחר יו"כ, כי אז נמי מאוימים מכת הדין ואין בהם שמחה". וכן המנהג לקדש הלבנה במוצאי יו"כ אם נראית בלילה ההוא. ונראה דדוקא במוצאי יו"כ שהוא יו"ט ואיכא שמחה מקבלין, אבל בשאר מוצאי תעניות אין לקדשה דאין שרויין אז בשמחה".

כלומר, הד"מ כותב שהמנהג הוא לא לקדש את הלבנה במוצאי תענית, מפני שבזמן קידוש הלבנה עדיין לא 'שברו את הצום' (וגם אם טעם - אינו מועיל) ושרויים בצער. אעפ"כ במוצאי יוה"כ כן נהגו לקדש את הלבנה, מכיוון שמוצאי יו"כ הוא זמן שמחה של מחילת עוונות שגוברת על צער התענית.

בשו"ע בהל' ר"ח (או"ח סי' תכ"ו ס"ב) הביא הרמ"א דין זה להלכה: "ובמוצאי יו"כ מקדשין אותה דאז שרויין בשמחה אבל לא במוצאי תשעה באב או שאר

משתיראה הלבנה ניתן לברך עליה (וכך עולה מגרסתנו במס' סופרים שאינה תולה את ההתבשמות בלבנה אלא באדם ובגדיו).

עוד למדנו עפ"י הגרסה הקיימת לפנינו במסכת סופרים שצריך לברך על הלבנה במוצ"ש שאז הוא מבושם ובבגדים נאים, משא"כ בשאר ימי השבוע. עפ"ז כתב בשו"ת 'תרומת הדשן' (סי' ל"ה; הובאו דבריו בב"י) שאם ניתן לדחות את ברכת הלבנה עד למוצ"ש הקרוב ועדיין יוותרו עוד ג' או ד' לילות עד ט"ו לחודש - צריך להמתין למוצ"ש. ואם לא יוותרו ג' או ד' לילות - אין ממתנים שמא הלבנה תתכסה בעננים בלילות שלאחר מכן ויפסיד את הברכה. וכך פסק מרן השו"ע (או"ח סי' תכ"ו ס"ב): "אין מברכין על הירח אלא במוצ"ש כשהוא מבושם ובגדיו נאים. הגה: ודוקא אם ליל מוצ"ש הוא קודם י' בחודש אז ממתנין עד מוצ"ש, אבל אם הוא אח"כ אין ממתנים עד מוצ"ש שמא יהיו ב' לילות או ג' או ד' עננים ולא יראו הלבנה ויעבור הזמן".

ומה יעשה כשמברך בחול ואין בגדיו נאים? אכן ההגהות מימוניות (ברכות פ"י אות ס'; הובא בד"מ סי' תכ"ו אות ב') הביא בשם מוהר"ם שכשהיה מקדש את הלבנה בחול היה לובש סרבל מכובד שהיה לו, וכן פסק ברמ"א (שם סי' תכ"ו ב'): "וכשמקדשין אותה בחול יש ללבוש בגדים נאים". והמ"ב (שם ס"ק ז') כתב: "ועכשיו אין נוהגין לדקדק בזה" וציין בשעה"צ (שם) לדברי האליה רבה' בשם כנה"ג וכן לשאר האחרונים שלא הביאו דין זה. ונראה שהשמיטו מנהג זה שמא

תעניות".

אמנם ה'משנה ברורה' (שם ס"ק י"א) מביא את דעות האחרונים שחולקים על הרמ"א וכותב: "והנה כל זה לדעת רמ"א, אבל דעת אחרונים בכל זה דמקדשין אפילו במוצאי ט' באב, וכ"ש בשאר תעניות, אלא דכתבו דצריך לטעום קודם, ובמוצאי יוה"כ, מתוך ששמחין שיצאו בדימוס, מקדשין אף קודם שיטעמו". והוסיף המ"ב (שם): "ומיהו במוצאי ט' באב צריך ליזהר שלא לקדש בלי מנעלים".

וה'באר היטב' (שם ס"ק ד') כתב שהאר"י ז"ל כתב לקדשה במוצאי ת"ב, ובסי' תקנ"א (ס"ק כ"ה) הסביר "כי במוצאי ת"ב נולד בן דוד ומבשרים ללבנה ולישראל שעתידים להתחדש", וכן הוסיף (בסי' תכ"ו שם) "וכן כתב ה'שיירי כנסת הגדולה' שכן נוהגין בירושלים ובקוסטנטינא. וכתב ב'שבות יעקב' (ח"ב סי' י"א) שכן הוא מנהגם אבל טועמים מידי קודם, עיי"ש".

למעשה, המנהג הנפוץ ברוב קהילות ישראל הוא לקדש את הלבנה במוצאי ת"ב מייד לאחר תפילת ערבית, עוד לפני 'שבירת הצום'. ולכאורה מנהג זה תמוה – שהרי לדעת הרמ"א צריך להמתין למחר, ואף לדעת המ"ב והאחרונים שחלקו – צריך לטעום ולנעול מנעלים לפני כן, ולא מצינו שהציבור מקפיד בזה! וצ"ע.

[אמנם יש שתירצו (ראה ספר 'תשעה באב שחל בשבת' להר"צ כהן, פ"י הערה כ') את המנהג שלא להחליף מנעלים לפני קידוש לבנה, מפני שבימינו שלא הולכים

יחפים ממש אלא בנעלי גומי, אין בכך פגיעה בכבוד קידוש הלבנה. אך בספר 'אשי ישראל' (פרק מ' סע' כ"א ובהערה שם אות נ"א) בשם הגר"ח קנייבסקי שליט"א, דחה דבריהם, ואם כן חוזרת הקושיה על מנהג העולם למקומה].

ג. דעת הגר"א

אמנם יש שפקפקו על כל הדין שכתב הרמ"א לדחות את קידוש הלבנה עד לאחר מוצאי תשעה באב, ולדעתם יש לקדש את הלבנה כבר בשבת-חזון, משום שמצווה הבאה לידך אל תחמיצנה. וכן כתב הגר"א במעשה רב אות קנ"ט והוסיף ה'ערוך השולחן' (או"ח סי' תקנ"א סכ"ב) דגם יש לחוש שמא יחלה או ימות ולא יקיים המצווה. אך סוף סוף רובא דרובא דהציבור לא נהגו כן ולא מקדשים קודם ט"ב כהגר"א.⁸

ואפשר שהתנגדותו של הגר"א לדחיית קידוש הלבנה הייתה מפני שבמקום מגוריו, בוויילנא, העננים מצויים גם בקיץ (וכדברי ערוה"ש שם) אך בארץ ישראל אין לחוש לכך בימות הקיץ.

ד. המלצה למעשה

לאור דברינו, אם מנהג העולם הוא לברך במוצאי ת"ב כהמ"ב, נראה לתקן ולהורות לגבאים להגיש לציבור מייד לאחר תפילת ערבית 'טעימה' קלה של פירות ושתייה, ורק לאחר מכן לצאת לחצר בית הכנסת ולקדש את הלבנה.

אם הדבר לא ניתן – ניתן לחלופין 'לשבור' את התענית בשאר עינויים, כגון לרחוץ

א. הערת הגר"א נבנצל שליט"א: אני ראיתי את אדמו"ר זללה"ה שקידש את הלבנה קודם ט"ב, ואף לא במוצ"ש, ומסתמא גם לא בבגדי שבת, ואף שלא הי' בטוח שימצא מניין.

שמוזכר במסכת סופרים, ואפילו אם בשל כך יקדשו את הלבנה בטרם שבירת הצום. כן הובא בשעה"צ (סי' תכ"ו אות ח' וט'): "שאם יש לו לקדש בציבור יכול לקדש עמהם אף שלא טעם משום ברוב עם", עיי"ש. ונראה שמהאי טעמא יש להקל גם כן בעניין מנעלים אם אין לו.

ו. הבדלה במוצאי ת"ב שחל ביום א'

כאשר תשעה באב חל ביום א' צריך לעשות הבדלה במוצאי תשעה באב (בלא ברכת מאורי האש ובשמים). ונראה שבשנים אלו עדיף לקדש את הלבנה, עוד לפני שבירת הצום, שהרי אי אפשר לדחות את קידוש הלבנה בכמעט שבוע עד למוצ"ש הבאה, ולדחות לשאר ימי החול לא ראוי מפני שאז אין "רוב עם", כפי שביארנו לעיל ולטעום מייד לאחר התפילה קודם קידוש לבנה (כדעת המ"ב) אי אפשר, שהרי קיימת חובת הבדלה ואסור לטעום לפנייה. לכן עדיף לקדש את הלבנה מייד לאחר התפילת ערבית של גמר הצום.

אמנם במקומות שנמצאים רק גברים (כמו בישיבות, בצבא וכדו') ניתן להבדיל מייד לאחר ערבית, לשבור את הצום, ורק לאחר מכן לקדש את הלבנה. אך בקהילה מסודרת לא ניתן להנהיג כן, מפני שאם הגברים ישמעו הבדלה בעודם בבית הכנסת ויצאו יד"ח בשביל שיוכלו לאכול לפני ברכת הלבנה, אם כן ייווצר ספק האם הם יכולים להוציא את נשותיהם ידי חובת הבדלה לאחר מכן בביתם.

ומדוע לא יוכלו הגברים ששמעו הבדלה להוציא את נשותיהם ידי חובת הבדלה?

פניו מייד לאחר התפילה (כך כתב הגר"מ אליהו בהל' חגים פרק כ"ז סל"א). ומי שיכול להשאיר מנעלים בתאו בבית הכנסת כדי ללכשם מייד בגמר הצום – מן הראוי שיעשה זאת. אך אם אין לו, ניתן לסמוך על המקלים לקדש את הלבנה יחפים (כן כתב הגר"א נבנצל ב'ירושלים במועדיה', בין-המצרים תשובה רמ"ד) ובפרט אם יש לו מנעלי גומי.

ה. רחיית קידוש הלבנה בת"ב שחל ביום ה'

כפי שראינו במסכת סופרים (לגרסתנו), יש עניין לקדש את הלבנה דווקא במוצ"ש, ואמירתה בצאת צום תשעה באב נובעת מאילורן, מפני שאם תידחה למוצאי שבת הבאה עלולים להפסידה בגלל עננים שיכסוה. אך כאשר ת"ב חל ביום ה' (כשנה זו), אם נדחה את קידוש הלבנה ביומיים למוצ"ש הבאה, עדיין יישארו ג' ימים ל'מקרה חרום' שהשמיים יהיו מעוננים במוצ"ש, ולכן לכאורה נראה שראוי לדחותה (וכפי שכתב בפירוש הד"מ שם, והובא במ"ב סי' תכ"ו ס"ק י').

אלא שנראה לומר שביישובנו עדיף בכל מקרה לקדש הלבנה במוצאי ת"ב, ואף כשחל ביום ה' ולא לחכות למוצאי שבת, והסיבה היא שבתפילת ערבית של גמר הצום כל הציבור ללא יוצא מן הכלל מתפלל במניין אחד, ולעומת זאת במוצאי שבתות לצערנו הרבה מהציבור מתפללים במניינים קטנים ליד ביתם (המכונים 'מנייני פנס'), וכשמקדשים את הלבנה במוצאי ת"ב הדבר נעשה ברוב עם. ונראה שהידור "רוב עם" גובר על עניין 'הבישום'

וכך נוהגים ברוב הקהילות בארץ ישראל.
ג. הנוהגים לקדש את הלבנה במוצאי ת"ב ראוי שיטעמו דבר לפני כן וילבשו מנעלים. ואם אי אפשר – לכל הפחות ישטפו פניהם וינעלו נעלי גומי (ולא יאמרוה יחפים).

ד. כשחל ת"ב ביום ה' ואין לציבור אפשרות לאכול קודם ברכת הלבנה, וכמו כן אין להם מנעלים – לפי פוסקים רבים ראוי לדחות את ברכת הלבנה למוצ"ש (הסמוך לת"ב, שאז הלבנה טרם נתמלאה, ובחודשי הקיץ לא מצויים עננים שיסתירוה) שאז כולם לבושים בבגדים נאים ויש להם מנעלים ברגליהם. אולם במקום שהתפילה במוצאי ת"ב מרובת מתפללים יותר מתפילת ערבית של צאת השבת – עדיף לברך את ברכת הלבנה ברוב עם במוצאי ת"ב, אפילו אם אין אפשרות לאכול קודם לכן, וינעלו מנעלים. ואם הדבר אינו אפשרי – לכל הפחות ישטפו פניהם ויהיו במנעלי גומי.

ה. כשתשעה באב חל ביום א' – לבני אשכנז הפוסקים כרמ"א יש לקדש את הלבנה במוצאי ת"ב ולא לאכול קודם ברכת הלבנה, ולאחר ברכת הלבנה יבדיל בביתו על היין ויוציא אשתו יד"ח, ואז יאכל. ולבני ספרד עדיף שאחד יבדיל בבית הכנסת, ויאכלו דבר מה וינעלו מנעלים, ואז יקדשו את הלבנה, והאישה תבדיל בביתה בעצמה.

השו"ע (או"ח סי' רצ"ו ס"ח) הביא מחלוקת אם נשים חייבות בהבדלה, והרמ"א הכריע שם: "על כן לא יבדילו לעצמן רק ישמעו הבדלה מן האנשים". וכל זה אם האנשים לא יצאו יד"ח, אך אם יצאו יד"ח כתב המ"ב (שם ס"ק ל"ו; בשם המג"א ושאר אחרונים): "ואם האנשים כבר הבדילו לעצמם או שנתכוונו לצאת בבית הכנסת, לא יבדילו כדי להוציא הנשים אם אין שם זכרים גדולים או קטנים ששומעים ממנו, דלהיש חולקים הוא ברכה לבטלה".

ולכן נראה שבשנים כאלו עדיף לא לטעום לאחר התפילה ולא להיכנס לספק ברכה לבטלה (ברכת הבדלה לאשתו), ולקדש את הלבנה מייד לאחר תפילת ערבית (ואם יוכל להדר ישטוף פניו וינעל מנעלים קודם קידוש לבנה, כנ"ל), ורק לאחר שיבדיל בביתו יחד עם בני ביתו ישבור את הצום ויטעם.

ז. סיכום

א. לכתחילה יש לברך את ברכת הלבנה עם בגדים נאים ועם מנעלים.
ב. הרמ"א כתב שנוהגים לקדש את הלבנה במוצאי יוה"כ אבל לא במוצאי ת"ב, אך המ"ב מביא אחרונים הכותבים שמקדשים במוצאי ת"ב, וכתבו בשם האר"י כי במוצאי ת"ב נולד משיח בן דוד, ומשום כך ברכת הלבנה במוצאי ת"ב היא בשורה לישראל שהם עתידים להתחדש כלבנה,